

Ders 12

Сын атооч

Soruları: (кандай? - nasıl? кайсы? – hangi?)

İsmin çeşitli vasıflarını: şeklini, tadını, ölçüsünü, kokusunu, bir yere veya zamana ait olduğunu gösteren ve *кандай?* (nasıl?) *кайсы?* (hangi?) sorularını cevaplayan kelime türüne *Сын атооч* (Sıfat) denir.

Türkçede sıfatlar vasıflandırdıkları ismin önüne gelir. İşletme eki almaksızın isme bağlanarak sıfat takımı oluştururlar. Asıl sıfatlar (*Накта сын атоочтор*) vasıf isimleridir. Cümlede sıfat olarak kullanılan kelimeler vasıf isimlerinden oluşabileceği gibi (*ысык суу, узун жол, кичине бала*), asıl isimlerden (*алтын саат, тааш жүрөк, темир жол*) de oluşur.

İsimler, çok vasıflı nesnelere. Örneğin, bir meyve türü olarak elma tadı, rengi, kokusu, küçüklüğü-büyüklüğü, yumuşaklığı-katılığı, sulu-susuz olması, cinsi gibi birçok yönü ile nitelendirilir. Bunların her biri ayrı vasıf içeren kelimeler ile adlandırılır. Sıfatların varlığı tek başına değil, ancak onlar nitelendiren isimlerle geldiklerinde anlam kazanır.

Türkçede sıfatlar bazı dillerden (örneğin, Rusçadan) farklı olarak belirten olarak belirledikleri isimden bağımsız hareket ederler ve çekimsizlerdir. İsimlerin çoğul ya da tekil olmaları, hal, soru eki almaları sıfatı etkilemez: *ысык сүттөр, ысык сүттү, ысык сүттүбү?* vb.

Kırgız ve Türk gramerlerinde sıfat tanımları için farklı bakış açısı geliştirilmiştir. Türk gramerinde sıfatlar ikiye ayrılır: iç ve dış vasıf sıfatları diye. İç vasıf sıfatları, varlığın kendi bünyesi içinde olan vasıflarını ifade eder ve *vasıflandırma sıfatları* adını taşır. Dış vasıf sıfatları ise varlığın yeri, sayısı, işareti gibi farklı durumlarını ifade ederler ve *belirtme sıfatları* olarak adlandırılır. Kırgız gramerlerinde sıfat (*Сын атооч*) sadece vasıflandırma sıfatlarını içerir, belirtme sıfatları grubuna tabi olanlar, örneğin, sayı sıfatları ayrı kelime türü olarak (*Сан атооч*), soru, işaret ve belirsizlik sıfatları ise zamirler (*Ат атооч*) grubunda ele alınır.

Kırgızcada sıfatlar ismin şunun gibi vasıflarını belirtir:

Niteliğini: *жакшы, жаман, сулуу, кооз, начар, таза, кир, жумшак*

Rengini: *жашыл, кызыл, сары, ак, боз, кара-көк, сапсары, агыш.*

Kokusunu: *жыттуу, жыпар, буруксуган, сасык, чирик.*

Tadını: *таттуу, ачуу, кычкыл, туздуу, даамсыз*

Şeklini: *түз, ийри, тоголок, жалпак, жарыш, сүйрү*

Fizikî durumunu: *суюк, ысык, катуу, коюу, ачык, тунук, салкын*

Ölçüsünü: *чоң, кичине, чарчы, узун, кыска, калың, жука, бийик*

Karakterini: *шайыр, ачык, тамашакөй, боорукер, куу, сараң* vb.

Өрнөктөр:

Жакшы сөз – жарым ырыс (макал).

Гүзел сөз ризкин yarısıdır (atasözü).

Бишкек жашыл шаар экенин уксам да, мынчалык деп ойлобогом.

Bişkek'in bir yeşil şehir olduğunu duymuştum: fakat bu kadarını da beklememiştim.

Кымыз кычкыл даамдуу, ак түстөгү, абдан шыпаалуу суусундук.

Kımız, bir az ekşi tadı olan, beyaz renkli ve çok şifalı içecektir.

Ысык-Көл тунук суусу, мелүүн абасы, айланасын курчаган ак карлуу тоолору менен жайдыр-кыштыр адамдарды өзүнө тартат.

Isık-Köl duru suyu, ılık havası, etrafını çevreleyen ak karlı dağları ile yaz kış demeden insanları kendine çeker.

Жамал абдан татынакай, адептүү, билимдүү жана ачык-айрым кыз.

Camal çok güzel, edepli, bilgili ve açık sözlü bir kızdır.

Sıfatlar, semantik ve gramer özelliklerine göre ikiye ayrılırlar:

1. *Тубаса сын атоочтор* Asıl sıfatlar
2. *Туунду сын атоочтор* Türeme sıfatlar

Тубаса сын атоочтор ismin vasıflarını kelimenin leksik anlamı vasıtasıyla, yani hiçbir ek almaksızın doğrudan ifade ederler. Örneğin: *жаашыл* “yeşil”, *таза* “temiz”, *кыр* “kirlili”, *кырч* “keskin”, *бек* “kapalı”, *семиз* “besli”, *тунук* “duru”, *туура* “doğru”, *кежир* “inatçı”, *момун* “sakin” vb.

Туунду сын атоочтор yapım ekleri vasıtasıyla başka kelime türlerinden yapılanlardır: *айыл-дык* “köylü”, *шаар-дык* “şehirli”, *жай-кы* “yaza özgü”, *илим-ий* “ilmî”, *эл ара-лык* “halkaralık”, *на-туура* “doğru olmayan”, *бей-капар* “bihaber”, *бей-күнөө* “günahsız” vb.

Сын атоочтук сөз тизмеги (Сıfat öbeği)

Sıfatlar kendileri nitelendirdiği ismin önüne gelerek onlar ile bir sıfat takımı kurarlar. Sözdiziminde *belirtme öbeği* grubu altında değerlendirilecek olan bu takımda sıfatlar *belirten*, isimler ise *belirtilen* olur ve ismin önüne gelirler: *ысык сүт* “sıcak süt”, *кичинекей бөлмө* “küçük oda”, *таза аба* “temiz hava”, *көпкөк асман* “masmavi gökyüzü” vb.

Sıfat takımı anlam bakımından bir bütünü ifade ederler ve bir isim muamelesi görürler. Bu halleriyle ismin bütün kategorileriyle değişir, çokluk, iyelik, hal ve soru eklerini alabilirler: *жааш келинди* “taze gelini”, *эски досум* “eski dostum”, *күчтүү мамлекетпи?* “güçlü memleket mi?” *жаңы коңшуңузмун* “yeni komşunuzum” vb. gibi.

Sıfat takımların bütünlüğü, onların yeni sıfatlar olarak ismi farklı yönlerden nitelendirilmesine de olanak sağlar. Bu durumda ismin başka vasıfları ortaya çıkartılmış olup, fakat anlamı daralmış olur:

Бир кабаттуу жапыз кичинекей үй “tek katlı alçak küçük ev”, *аттуу-баштуу аксакал карыялар* “tanınmış aksakallı **ihtiyarlar**”, *автомат башкарылган люкс машине* “otomatik vitezli lüks araba”, *асфальтталган кең көчө* “asfaltlı geniş cadde” vb.

Örneklerden de görüldüğü gibi, asıl sıfatların yanında başka kelime türleri de sıfat konumuna girebilir, ismi farklı yönden betimleyebilirler. Sıfat konumuna girebilecek kelime türleri şunlardır:

1) İsimler, genelde nesnenin maddesini belirterek sıfat konumunda olabilirler: Төмүр жол “demir yol”, алтын саат “altın saat”, бриллиант сөйкө ырганта күре”, ат араба at arabası, жыгач үй “ağaç ev” vb.

2) Sıfat yapım ekleri ile yapılmış türemiş sıfatlar: Кубалык деңизчи “Kübalı denizci”, туссуз аш “tuzsuz yemek”, жергиликтүү газета “yerel gazete”, таанымал жазуучу “tanınmış yazar”, кечки сеанс “akşamki seans”, бүгүнкү чогулуш “bugünkü toplantı” vb.

3) Sıfatfiiller, ismin hareket vasfını belirtirler. уктоочу бөлмө “yatak odası”, даярдалган концерт “hazırlanan konser”, чыгарылган журналдар “neşredilen dergiler”, камалган качкындар “tutuklanan kaçaklar”, ичилбеген суусундуктар “içilmeyen içecekler” vb.

Sıfatın belirtilen nesneden sonra geldiği durumlarda da aralarında bir nitelendirme ilişkisi yaşanır fakat sıfat burada ismin tamlayanı değil, isim cümlesinin yüklemi görevinde olur: сүт ысык “süt sıcak”, бөлмө кичинекей “oda küçük”, аба таза “hava temiz”, асман көпкөк “gökyüzü masmavi” vb.

Kaynaklar

- Abduldayev E., Azırkı kırgız tili. Bişkek, 1998.
- Baskakov N.A., Tyurkskiye yazıki. Moskova ,1960.
- Batmanov İ.A., Kratkoye vvedeniye v izuçeniye kirgizskogo yazıka. Frunze, 1947.
- Batmanov İ.A., Sovremenniy kirgizskiy yazık. Frunze,1963.
- Cumakunova G., Türkçe-Kırgızca Sözlük. Bişkek:Manas Yay., 2005.
- Cumakunova,G. (2002).“Kırgız Türkçesi”. Türkler Ansiklopedisi.Ankara:Yeni Türkiye Yay. Cilt 19, s.596-606.
- Cumakunova, G. (2005). Türkçe-Kırgızca Sözlük. Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları.-1000s.
- ıCumakunova, G.(1999). Rahat Razak ile beraber, Baldar angemeleri. (Türkçeden Kırgızcaya). Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1- 112s.
- Cumakunova, G.(1999). Rahat Razak ile beraber, Baldar angemeleri. Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1- 112s.
- Cumakunova, G.(2001). Engin Köseoğlu: Tonton Ene. Ankara: Diyanet İşl. Başk.Yay. 1-88.
- Cumakunova, G.(2003). Veli Aba. Ankara: Diyanet İşl.Başk. Yay.1-136.
- Cusupakmatov L.,Otnoşeniye kirgizskogo yazıka k sibirskim tyurkskim yazıkam. Frunze,1983.
- Hu Zhen-Hua, Guy İmart, Fu-Yü Girgis : A tentative description of the Easternmost turkic language. Univ. Of Calif. at Santa Barbara.
- Kırgız adabiy tilinin grammatikası. Frunze, 1980.
- Oruzbayeva B.O., Kirgizskiy yazık.- Yazıki mira: Tyurkskiye yazıki.- Bişkek,1997,s.286-289.
- Tınıstanov K.,Kırgız tili. T.I-II, İstambul,1998.
- Tenişev E.R., Drevniy kirgizskiy yazık, Bişkek,1997.

Yunusaliyev B.M., Problema formirovaniya obşenarodnogo kirgizskogo yazıka.-
Voprosı yazıkoznaniya,1955, N 2, s.30-41.